

scientists, considers what a military term is and briefly presents the classification of military terms, as well as defines and classifies the emotionally colored vocabulary.

Key words: military vocabulary, military term.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Нелюбин Л. Л. Военный перевод и его особенности : учебник военного перевода (общий курс). М. : Воениздат, 1981. 379 с.
2. Аксенов А. Т. К вопросу о взаимодействии между английской военной терминологией и общенародной лексикой : автореф. дис. ... канд. филол. наук. М., 1954. 17 с.
3. Василенко Д. В. Словообразовательные процессы в сфере военной лексики. *II Міжвузівської конференції молодих учених «Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур»*. Донецьк, 2004. 363 с.
4. Лату М. Н. Англоязычная военная терминология в ее историческом развитии: структурно-семантический и когнитивно-фреймовый аспекты : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Ростов н/Д, 2009.
5. Пекарская Л. А. О принципах и методике анализа современной военной терминологии. *Подготовка и использование научно-технических словарей в системе информационного обеспечения*. Москва: Русский язык, 1986. С. 95–96.
6. Шевчук В. Н. Военно-терминологическая система в статике и динамике : автореф. дисс. д-ра филол. наук. М., 1985. 43 с.
7. Аристов Н. Б. Военно-морские силы США и Великобритании. М. : Воениздат, 1997. 202 с.
8. Howard D., 1965. United States Marine Corps Slang. *American Speech*, 3.
9. Fries C., 1947. Usage Levels And Dialect Distribution. *The American College Diction-Ary*. New-York: New American Library.

УДК 81'373.72+81'272

АЛГОРИТМ ВИВЧЕННЯ АНТРОПОМОРФНОГО КОДУ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ: ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ

О. Міщенко, Ж. Краснобаєва-Чорна

Анотація. Антропоморфний код культури (АКК) позиціоновано як базовий культурний код. Схарактеризовано кваліфікаційні ознаки АКК у сучасній лінгвістиці. Опис специфіки АКК у фразеології здійснено за допомогою методу тематичних полів. За такого підходу фразеосемантичне поле корелює з певним кодом культури (антропоморфним), а фразеосемантична група – з субкодом культури. Опрацьовано алгоритм вивчення АКК в українській фразеології з проєктуванням на лінгвістичну базу даних: 1) виокремлення показників антропоморфного коду культури у джерельній базі; 2) членування на субкоди з оперттям на ідеографічну класифікацію показників АКК; 3) наповнення ілюстративним матеріалом фразеосемантичних груп; 4) укладання проєктної таблиці для лінгвістичної бази даних аналізованого коду культури. Проєктна таблиця становить інфологічний етап укладання лінгвістичної бази даних

Ключові слова: антропоморфний код культури, лінгвістична база даних, проєктна таблиця, субкод культури, фразеологічна одиниця.

Антропоморфний код культури належить до базових культурних кодів (соматичний, просторовий, часовий, предметний, біоморфний, духовний тощо) та бере участь у структуруванні й оцінюванні людини [Гарбера 2019; Савченко 2013; Селіванова 2004]. Основними ознаками антропоморфного коду культури вважаємо: складність, оскільки людина – це багатогранна субстанція, центр Всесвіту, і відображення концепту *людина* у фразеології охоплює її базовий шар; б) тісний зв'язок із соматичним кодом культури, оскільки репрезентує матеріальну (тілесну) форму людини; в) ієрархічна структура з системою субкодів різних рівнів [Міщенко 2021].

Актуальність статті мотивована необхідністю вивчення антропоморфного коду культури в українській фразеології з використанням прикладних методик дослідження.

Мета статті – опрацювати алгоритм вивчення антропоморфного коду культури в українській фразеології з проєктуванням на лінгвістичну базу даних.

Опис специфіки антропоморфного коду культури у фразеології здійснено за допомогою *методу тематичних полів*, тобто через фразеосемантичні поля та фразеосемантичні групи, де *фразеосемантичним полем* постає сукупність фразеосемантичних груп, об'єднаних однією архісемою (гіперсемою), що наявна у фраземному значенні всіх членів групи та відображає їхні спільні категорійні властивості й ознаки, *фразеосемантичною групою* – сукупність фразеологічних одиниць (ФО), об'єднаних диференційною семою (гіпосемою), за якою розрізняють предмети й явища того самого класу і яка пов'язує їх опозитивними відношеннями схожості або протиставлення [Краснобаєва-Чорна 2018]. За такого підходу фразеосемантичне поле корелює з певним кодом культури (у нашому випадку – з антропоморфним), а фразеосемантична група – з субкодом культури.

Джерельна база дослідження становить 171 ФО з компонентом-назва людини в українській мові, дібраних шляхом суцільного обстеження з академічного словника фразеологізмів української мови та 171 мікроконтекст їхнього вживання.

Алгоритм вивчення антропоморфного коду культури в українській фразеології передбачає послідовну реалізацію чотирьох кроків.

Крок 1. Виокремлення показників антропоморфного коду культури у джерельній базі студіювання: Арап, Аристократ, Баба¹, Батьки, Батько, Бондар, Брат, Бувалець, Вдівець (удівець), Вдова (удова), Віходець, Відьма, Волóдар, Ворог, Геній, Глухий, Голландець, Господар, Дитина, Дитя, Дівер, Дівка, Дівчина, Дід, Діти¹, Донечка, Доня, Дурак, Дурень, Дурник, Живий, Жилець, Жнець, Зівака, Кат, Каторжний, Козак, Компанія, Товариство, Король, Лéдар, Ледащо, Лицар, Лукавий, Люди, Людина, Лялечка, Маг, Майстер, Малий, Мати¹, Мертвий, Мрець, Мудрець, Осóба, Пан, Пані, Пара, Піп, Плем'я, Полохливий, Помагáч, Праведний, Праведник, Прадід, Родич, Сват¹, Сваха, Свекор, Свояк, Святий, Сестра, Син, Синоч, Сирота, Сліпий, Старий, Староста, Труп, Трус², Хазяїн, Цабé, Цар, Циган, Чарівник=Чародій, Чоловік, Швець.

Крок 2. Членування на субкоди з опертям на ідеографічну класифікацію показників антропоморфного коду культури. У роботі виокремлено:

1) власне-антропоморфний субкод: компанія = товариство, люди, людина, осóба, пара, плем'я;

2) антропоморфно-родинний субкод: баба¹, батьки, батько, брат, вдівець (удівець), вдова (удова), дитина, дитя, дівер, дівка = дівчина, дід, діти¹, донечка = доня = дочка, мати¹, прадід, родич, сват¹, сваха, свекор, свояк, сестра, син, синоч, сирота, чоловік, «баба + дівер», «баба + дівка», «брат + сестра», «брат+ сват», «дід + прадід», «мама + донечка / доця», «мама + синоч»;

3) антропоморфно-професійний субкод: бондар, відьма, жнець, маг, майстер, піп, староста, чарівник, чародій, швець, «маг + чародій / чарівник» (фокусник), «швець + жнець»;

4) антропоморфно-національний субкод: арап, голландець, циган;

5) антропоморфно-соціальний субкод: аристократ, бувалець, волóдар, господар, козак, король, пан, пані, помагáч, хазяїн, цабé, цар;

6) антропоморфно-інтелектуальний: геній, дурак, дурень, дурник, мудрець;

7) антропоморфно-фізіологічний субкод: живий, жилець, мертвий, мрець, труп, «живий + мертвий»;

8) антропоморфно-сенсорний субкод: глухий, сліпий;

9) антропоморфно-аксіологічний субкод: ворог, зівака, кат, каторжний, лéдар, ледащо, лицар, лукавий, лялечка, полохливий, праведний, праведник, святий, трус²;

10) антропоморфно -віковий субкод: малий, старий, «малий + старий».

Ідеографічний залишок становить показник *віходець*.

Крок 3. Наповнення ілюстративним матеріалом фразеосемантичних груп.
Розглянемо на прикладі антропоморфно-аксіологічного субкоду.

Антропоморфно-аксіологічний субкод (ААСК) – це сукупність загальних назв людини, що позначають якісні характеристики людини і їх оцінку й апелюють до людських цінностей.

1. Воров. ‘1. Той, хто перебуває в стані ворожнечі, боротьби з ким-небудь; недруг, супротивник / чого. Принциповий противник чого-небудь. 2. також збірн. Супротивник на війні, у воєнних діях’ [СУМ, 1, с. 739]. ФО:

1) *не взяв ворог (враг)*, жарт. (‘уживається для вираження захоплення, здивування з якого-небудь приводу або незадоволення кимсь, чимсь’).

2. Зівака. зневажл. ‘1. Людина, яка від нічого робити задивляється на кого-, що-небудь’ [СУМ, 3, с. 570]. ФО:

2) *зівак ловити*, зневажл. (‘бути неухважним, роззявкуватим і т. ін. (1)’).

3. Кат. ‘1. Той, хто здійснює смертні вироки або тілесне покарання, бере на тортури. 2. перен. Той, хто тиранить, убиває, мучить; мучитель, недолюдок’ [СУМ, 4, с. 116]. ФО:

3) *кат катом; кат з катів* (‘дуже жорстокий, немилосердний (про людину)’).

4. Каторжний. ‘1. Прикм. до каторга. // у знач. ім. каторжний, ного, чол.; каторжна, ної, жін. Те саме, що каторжник, каторжниця [СУМ, 4, с. 120]’. ФО:

4) *як каторжний*, зі сл. працювати, турбуватися і т. ін. (‘дуже, надмірно, надто багато’).

5. Ледар. ‘Людина, яка не любить працювати; ледачий’ [СУМ, 4, с. 466]. ФО:

5) *ледаря празнувати*, жарт. (‘нічого не робити; байдикувати, гуляти’).

6. Ледащо. зневажл. ‘1. Те саме, що ледар. 2. Людина, яка поводить себе легковажно, безпутно’ [СУМ, 4, с. 467]. ФО:

6) *пуститися в ледащо* (‘почати робити вчинки, що викликають загальний осуд; уникати праці, вести себе безпутно, легковажно’).

7. Лицар. ‘1. іст. Західноєвропейський середньовічний феодал, який належав до військово-дворянського стану // Воїн з важким озброєнням і спорядженням. 2. іст. Вільний козак-запорожець, якому властиві козацька доблесть і воєнне мистецтво. 3. перен. Самовідданий, благородний захисник кого-, чого-небудь. 4. перен., розм. Вихована, підкреслено чемна людина’ [СУМ, 4, с. 499]. ФО:

7) *лицар печального (сумного) образу*, книжн. (‘наївна людина, пустий мрійник, що нагадує відомого літературного персонажа’);

8) *лицар серця*, жарт. (‘об’єкт кохання; коханий чоловік’).

8. Лукавий. ‘1. Здатний на різні хитрощі або жарти // Власт. людині з такою вдачею // Сповнений добродушних хитрощів; грайливий (про очі, погляд і т. ін.). 2. Здатний на нещирість, брехню; єхидний // Який таїть у собі нещирість, брехню, єхидність. 3. Який має злі, ворожі наміри; підступний // Який є результатом підступності. 4. заст. Грішний, нечестивий’ [СУМ, 4, с. 553]. ФО:

9) *лукавий підкусив (напугив, підбив і т. ін.)* (‘хтось зробив хибний, необдуманий або небажаний для когось вчинок’);

10) *від лукавого*, ірон. (‘те, що суперечить певним нормам, канонам і т. ін.; щось не таке як прийнято, як треба’).

9. Лялечка. ‘1. Зменш.-пестл. до лялька 1, 2. // перен. Гарна жінка, схожа на іграшку вбранням і виглядом’ [СУМ, 4, с. 579]. ФО:

11) *як (мов, наче і т. ін.) лялечка* (‘дуже гарний, вродливий (про людину) (1)’);

12) *ні (ані) лялечки* (‘немає жодної людини; абсолютно нікого’);

13) *хоч би тобі лялечка*, жарт.; *хоч би тобі лялечка озвалася* (‘абсолютно нікого немає, жодної людини’).

10. Праведний. ‘1. Який дотримується заповідей, моральних приписів якоїсь релігії; безгрішний // Який узгоджується з релігійними приписами, але суперечить гуманним

принципам // у знач. ім. праведний, ного, чол. Той, хто дотримується заповідей, моральних приписів якоїсь релігії; безгрішний. 2. Справедливий, правильний' [СУМ, 7, с. 500]. ФО:

14) повернути / рідко повертати на путь праведних, заст. ('почати жити відповідно до прийнятих норм поведінки, моралі і т. ін.').

11. Праведник. 'Людина, яка суворо дотримується заповідей, моральних приписів якоїсь релігії // Мешканець біблійного раю // Людина, що не має або не почуває за собою провини' [СУМ, 7, с. 501]. ФО:

15) сном праведника (праведників, праведних і т. ін.), зі сл. спати ('спокійно, міцно, безтурботно').

12. Полохливий. 'Який легко полохається // Який виражає страх, переляк // Проїнятий страхом, переляком / Сповнений занепокоєння, хвилювання і т. ін.; неспокійний, тривожний' [СУМ, 7, с. 99]. ФО:

16) не з полахливих (полахких) ('сміливий, не боязкий').

13. Святий. '1. Пов'язаний з релігією, богом, наділений божественною силою. 2. Який, за християнською релігією, провів життя в служінні богам і якого після смерті церква визнала небесним заступником віруючих // Праведний, непорочний, угодний богам // у знач. ім. святі, тих, мн. (одн. святий, того, чол.; свята, тої, жін.). Люди, які все життя присвятили служінню богам і після смерті визнані церквою небесними заступниками віруючих // у знач. ім. святі, тих, мн. Те саме, що ікони. 3. Стос. до великоддя. 4. перен. Морально чистий, благородний, бездоганний у житті, поведінці тощо // Не винний у чому-небудь, перед кимсь; безгрішний // у знач. ім. святий, того, чол.; свята, тої, жін. Людина, яка не винна ні в чому, ні перед ким // Чистий, благородний' [СУМ, 9, с. 101].

17) хоч святих винось [із хати] ('неможливо витерпіти, витримати щось');

18) святая (свята, святе) святих, книжн. ('що-небудь найдорожче, найзаповітніше (1); щось неприступне для непосвячених (2); місце, доступне, відкрите для небагатьох (3)').

14. Трус², розм. 'Те саме, що боягуз; страхополох' [СУМ, 10, с. 300]. ФО:

19) труса празнувати, жарт. ('відчувати страх; лякатися, боятися').

Крок 4. Укладання проєктної таблиці для лінгвістичної бази даних аналізованого коду культури. Проєктна таблиця (див. Табл. 1) містить інформацію про показник антропоморфного коду (АКК), фразеологічна одиниця (ФО), стилістична характеристика, різновид субкоду антропоморфного коду, значення фразеологізму, контекст. Зразок проєктної таблиці подано в Табл. 2.

Таблиця 1

Проєктна таблиця антропоморфного коду культури: шаблон

Показник АКК	ФО	Стилістична хар-ка	Субкод	Значення ФО	Контекст

Таблиця 2

Проєктна таблиця антропоморфного коду культури: зразок

Показник АКК	ФО	Стилістична хар-ка	Субкод	Значення ФО	Контекст
Ледар	ледаря празнувати	жарт.	ААСК	нічого не робити; байдикувати, гуляти	– Посиділи з Олькою-сторожихою, пограли в мовчаники, і подалася собі під кожухом ледаря празнувати... (А.Крижанівський)

Нині база даних вважається одним із найпоширеніших способів структурування, формалізації й упорядкування мовних даних, оскільки користувач має швидкий доступ до

необхідної йому інформації, а отже, дістає можливість за допомогою комп'ютера оперативно їх опрацьовувати за різними ознаками і з різною метою. Укладання лінгвістичної бази даних передбачає два етапи – інфологічний і датологічний. Перший етап – це етап вивчення й опису певної предметної галузі, її внутрішньої формалізації. Алгоритм вивчення антропоморфного коду культури в українській фразеології з проєктуванням на лінгвістичну базу даних передбачає послідовну реалізацію чотирьох кроків: 1) виокремлення показників антропоморфного коду культури у джерельній базі; 2) членування на субкоди з опертям на ідеографічну класифікацію показників АКК; 3) наповнення ілюстративним матеріалом фразеосемантичних груп; 4) укладання проєктної таблиці для лінгвістичної бази даних аналізованого коду культури. Отже, результатом роботи лінгвіста на цьому етапі є концептуальна інформаційна модель предметної галузі (АКК) у вигляді проєктної таблиці.

Перспективу дослідження вбачаємо в реалізації датологічного етапу проєктування лінгвістичної бази даних антропоморфного коду культури в українській фразеології.

Аннотация. Антропоморфный код культуры (АКК) позиционируется как базовый культурный код. Характеризуются квалификационные признаки АКК в современной лингвистике. Описание специфики АКК во фразеологии осуществляется с помощью метода тематических полей. При таком подходе фразеосемантическое поле коррелирует с определенным кодом культуры (антропоморфным), а фразеосемантическая группа – с субкодом культуры. Разработан алгоритм изучения АКК в украинской фразеологии с проектированием на лингвистическую базу данных: 1) выделение показателей антропоморфного кода культуры в иллюстративной базе; 2) членение на субкоды с опорой на идеографическую классификацию показателей АКК; 3) наполнение иллюстративным материалом фразеосемантических групп; 4) составление проектной таблицы для лингвистической базы данных анализируемого кода культуры. Проектная таблица составляет инфологический этап лингвистической базы данных.

Ключевые слова: антропоморфный код культуры, лингвистическая база данных, проектная таблица, субкод культуры, фразеологическая единица.

Abstract. The Anthropomorphic Culture Code (ACC) is positioned as a basic cultural code. The qualification features of the ACC in modern linguistics are characterized. The description of the specifics of the ACC in phraseology is carried out using the method of thematic fields. With this approach, the phraseosemantic field correlates with a certain culture code (anthropomorphic), and the phraseosemantic group – with the culture subcode. The algorithm of studying the ACC in Ukrainian phraseology with the design for the linguistic database has been worked out: 1) the selection of indicators of the anthropomorphic code of culture in the source database; 2) division into subcodes based on the ideographic classification of the ACC indicators; 3) filling phraseosemantic groups with illustrative material; 4) the conclusion of the design table for the linguistic database of the analyzed culture code. The design table represents the infological stage of the conclusion of the linguistic database.

Key words: anthropomorphic culture code, linguistic database, project table, culture subcode, phraseological unit.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гарбера І. Лінгвістична база даних «Концепт людина у фразеології східностепових українських говірок»: структура та функції. *Лінгвістичні студії Linguistic Studies*. 2019. Вип. 37. С. 123–130.
2. Краснобаєва-Чорна Ж.В. Фраземіка та фраземографія в сучасній лінгвопарадигмі : [підручник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів]. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. – 202 с.
3. Міщенко О. До питання про антропоморфний код культури у фразеології: кваліфікаційні та структурні ознаки. *Лінгвокомп'ютерні дослідження : зб. наук. праць*. Вип. 14. Вінниця : ДонНУ ім. Василя Стуса, 2021. С. 51–55.
4. Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти. Сімферополь : Доля, 2013. 600 с.
5. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психологічний та етнокультурний аспекти). К. Черкаси : Брама, 2004. 276 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. СУМ 1971-1979: Словник української мови : В 11 т. [ред. кол. І. К. Білодід, А. А. Бурячок]. К. : Наук. думка, 1971–1979.
2. СФУМ 2003: Словник фразеологізмів української мови [уклад. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук]. К. : Наукова думка, 2003. 1104 с.